

взгляд. Как видно, высокий уровень личностной значимости тех либо иных факторов (в роли ценностей-смыслов) не всегда совпадает с их значимостью в виде ценностей-действий. Эти последние во многом отражают социальные ожидания, входящие в структуру социальных действий молодых людей из той социальной среды, в которой они формируются как социально активные личности. Общество в этих интенциях как в зеркале может увидеть себя. Нравится ли ему это отражение? Это вопрос – не абстрактный. Он адресован всем тем, кто работает с молодежью, кто ежедневно общается с молодыми людьми. Этот вопрос адресован и самим молодым людям, юным гражданам, создающим социальный мир и отвечающим за его качество.

WYBRANE ELEMENTY PROCESU DOSTOSOWANIA POLSKIEGO MLECZARSTWA DO STANDARDÓW UNII EUROPEJSKIEJ

J. Zalejski

Politechnika Białostocka, Białystok, Polska

1. Wstęp

Współczesne mleczarstwo polskie jest prężnie działającą branżą, która w okresie nazywanym transformacją gospodarczą i społeczną uczyniła powszechnie dostrzegalny postęp. Powstały zagłębia mleczne o silnych organizacjach gospodarczych, kierowanych przez światłych menedżerów. Koncentracja przerobu mleka nie stała się bezmyślnym imperatywem. Twórczo wpływająca na rolnictwo działalność małych i średnich zakładów mlecarskich ma swój sens. Przy tradycji spółdzielczych zakładów mlecarskich w Polsce, sięgającej ponad 120 – letniej tradycji, powstają zdrowo konkurujące zakłady o innym kapitale. Mleczarstwo dysponuje silnym potencjałem naukowym w wielu ośrodkach kraju, dzięki czemu odczuwa stały dopływ kadry z odpowiednim wykształceniem. [17, s.8]

Mleczarstwo we współczesnym rozumieniu jest kompleksem składającym się z trzech, ściśle ze sobą powiązanych części, które stanowią jednocześnie kolejne ogniwa łańcucha marketingowego mleka: [16, s.182]

- produkcja mleka,
- przetwórstwo mleka,
- dystrybucja i handel.

Produkcja i przetwórstwo mleka jest jedną z najsilniejszych gałęzi polskiego przemysłu rolno-spożywczego. Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej stanowi dla polskiej branży mlecarskiej dużą szansę. [15] Dzięki niej krajowe produkty zyskują szerszy dostęp do rynku dawnej "Piętnastki". I z tego właśnie powodu coraz więcej rodzimych zakładów mlecarskich zdobywa uprawnienia do eksportu na unijny rynek. Uzyskują kolejne certyfikaty, zapewniając swoim wyrobom odpowiednią jakość. [5, s.74]

Przemysł mlecarski jest branżą przemysłu spożywczego, która ze względu na produkcję wysoko wartościowych dla organizmu ludzkiego produktów ma duże perspektywy rozwoju. Według M. Sznajder sektor mlecarski w Polsce zapewnia prace 100 tys. osób na pełnych etatach, zaś w niektórych regionach mlecarnie są jedynymi zakładami przemysłowymi. [16, s. 22]

Polska należy do czołówki producentów mleka krajów Unii Europejskiej pod względem wielkości produkcji mleka. Wyrzedzają nas tylko Niemcy, Francja i Wielka Brytania, które łącznie produkują ponad połowę mleka wytworzonego w UE.

2004 rok w branży mleczarskiej upłynął pod znakiem dostosowywania standardów produkcji do norm UE.

W procesie modernizacji branży istotną rolę odegrał program dostosowania polskiego mleczarstwa do wymogów obowiązujących w Unii Europejskiej, przede wszystkim w zakresie: [1, s.44]

- standardów jakościowych,
- kosztów produkcji i przetwórstwa mleka oraz działań marketingowych i organizacji dystrybucji,
- sprawności funkcjonowania organizacji rynkowych i systemu regulacji rynku mleka.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej otworzyło nowy etap rozwoju mleczarstwa, które na początku lat dziewięćdziesiątych rozpoczęło przyspieszoną restrukturyzację w ramach dostosowań do gospodarki rynkowej. Włączenie polskiego mleczarstwa do jednolitego rynku europejskiego oznacza zwiększenie obszaru wolnego handlu, na którym polskie firmy wykorzystują swoje przewagi konkurencyjne.

Mleczarstwo w polskiej gospodarce spełnia szczególną rolę z następujących względów: [14, s. 7]

- wywiera silny wpływ na rozwój rolnictwa, decyduje o około 20% dochodu ludności rolniczej,
- stwarza około 1 mln. miejsc pracy,
- około 15% wydatków konsumentów na artykuły spożywcze stanowią wydatki na artykuły mleczarskie,
- dla wielu regionów kraju mleczarstwo może stać się jednym z podstawowych kierunków rozwoju,
- dla około 875 tys. rodzin rolniczych mleko stanowi istotne źródło dochodu i wyżywienia rodziny.

2. Wspólna Polityka Rolna na rynku mleka

Rynek mleka w Unii jest jednym z najbardziej rozbudowanych ze względu na stosowane mechanizmy w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Polska przystępując do UE przyjęła obowiązujące w niej regulacje. [6, s.10] Od 2004 r. system regulacji rynku mleka w UE tworzą: [14, s. 7]

- ceny instytucjonalne,
- zakupy interwencyjne i dopłaty do prywatnego przechowywania,
- instrumenty stymulujące popyt wewnętrzny,
- system kwot produkcyjnych,
- dopłaty bezpośrednie,
- regulacje w handlu zagranicznym.

Ceny instytucjonalne

Cena docelowa mleka o zawartości 3,7% tłuszczu - odzwierciedla ona oczekiwania co do ceny, jaką powinni otrzymywać rolnicy. Nie jest to cena gwarantowana, ale do niej dąży cała polityka poprzez stosowanie instrumentów rynkowych.

Ceny interwencyjne masła i odtłuszczonego mleka w proszku - są to ceny, po jakich agencja interwencyjna jest zobowiązana do zakupu tych produktów, jeżeli spełniają one odpowiednie wymagania jakościowe. (tabela 1)

Tabela 1. Ceny interwencyjne oraz dopłaty bezpośrednie

Wyszczególnienie	1996/97 - 2003/04	07.2004 - 06.2005	07.2005- 06.2006	07.2006- 06.2007	Od 07.2007
Masło euro/t	3282	3052	2823	2593	2462
wskaźnik zmian	100%	93%	86%	79%	75%
OMP euro/t	2055	1952	1850	1747	1747
wskaźnik zmian	100%	95%	90%	85%	85%
Dopłaty bezpośrednie euro/t	brak	11,81	23,65	35,50	35,50

Źródło: Rozporządzenie Komisji nr 1787/29993 z dnia 29 września 2003 r.

Ceny instytucjonalne w latach 2005-2007 zostaną zmniejszone o 15%, co pociągnie za sobą proporcjonalną obniżkę cen rynkowych.[14, s. 7]

Zakupy interwencyjne i dopłaty do prywatnego przechowywania [3]

Zakupy interwencyjne odtłuszczonego mleka w proszku i masła. Skup masła rozpoczyna się, gdy jego ceny rynkowe w kraju spadną poniżej 92% ceny interwencyjnej. Skup prowadzi agencja interwencyjna w ramach 90% ceny interwencyjnej. Gdy ceny rynkowe są wyższe niż 92% ceny interwencyjnej, skup w ramach przetargu powinien być wstrzymany. Skup prowadzony jest przez cały rok gospodarczy (od 1 lipca do 30 czerwca). Skup interwencyjny mleka chudego w proszku odbywa się od 1 marca do 31 sierpnia i może być wstrzymany, jeśli oferowane do skupu ilości przekroczą 109 tys. ton.

Dopłaty do prywatnego przechowywania odtłuszczonego mleka w proszku, masła i serów długo dojrzewających. Dopłaty do przechowywania mleka w proszku mogą zostać uruchomione, gdy zakupy interwencyjne zostaną zawieszono, a więc po osiągnięciu 109 tys. ton, a sytuacja na rynku wskazuje na zakłócenia równowagi. Okres składowania produktu nie może być krótszy niż 60 dni i nie dłuższy niż 180 dni. Celem programu jest sfinansowanie przechowywania masła w okresie nadwyżki podaży nad popytem, jak również zmniejszenie kosztów ponoszonych na zakupy interwencyjne masła prowadzone przez agencje interwencyjne. Okres przechowywania masła nie może być krótszy niż 90 dni i nie dłuższy 210 dni. Wspieranie prywatnego przechowywania serów długo dojrzewających ograniczone jest do określonych gatunków, mianowicie Pecorino, Romano, Emmental, Gruyere, Kefalotyrii i Kasseri.

Dopłaty do spożycia i przetwórstwa w ramach odpowiednich programów spożycia mleka i produktów mlecznych. Dopłaty dotyczą odtłuszczonego mleka i odtłuszczonego mleka w proszku przeznaczonego na pasze, odtłuszczonego mleka na produkcję kazeiny i kazeinianów, masła dostarczanego organizacjom niezarobkowym, masła, bezwodnego tłuszczu mlecznego i śmietany wykorzystywanych w produkcji określonych artykułów spożywczych, masła przeznaczonego do bezpośredniej konsumpcji, mleka w szkołach.

Instrumenty stymulujące popyt wewnętrzny: [14, s. 6]

- subsydiowanie tłuszczu mlecznego wykorzystywanego w przetwórstwie i do bezpośredniej konsumpcji,
- dopłaty do odtłuszczonego mleka w proszku (OMP) wykorzystywanego na pasze,
- dopłaty do przetwarzania chudego mleka na kazeinę i jej pochodne,
- sprzedaż masła po obniżonych cenach organizacjom nie nastawionym na zysk i charytatywnym,
- subsydiowanie mleka dla szkół.

System kwot produkcyjnych

W zarządzaniu wspólną organizacją mleka Unia wykorzystuje system kwot produkcyjnych. Każde z państw członkowskich otrzymuje kwotę, która następnie zostaje rozdzielona pomiędzy poszczególnych producentów. Kwota mleczna oznacza przydzielony indywidualny limit ilości surowca, który dostawca może wprowadzić do obrotu w roku kwotowym. Aby otrzymać indywidualną kwotę mleczną, rolnik musi złożyć odpowiedni wniosek. [4]

Głównym celem kwot mlecznych jest hamowanie wzrostu produkcji mleka, by móc powiązać wsparcie cenowe z ograniczoną ilością mleka, która może być finansowana w ramach budżetu rolnego. [11]

Kwoty mleczne zostały ustanowione na mocy Rozporządzeń Rady 856/84 i 857/84 z 31 marca 1984 roku. Następnie przepisy związane z kwotami mlecznymi zostały znowelizowane i aktualnie obejmują je: Rozporządzenie Rady 3950/92 i Rozporządzenie Komisji 536/93 i Rozporządzenie Rady 1256/99. [2]

W UE każdemu państwu ustala się limit produkcji mleka. Jest to tzw. kwota narodowa. W Polsce wynosi 9 380 tys. ton. W kraju jest ona dzielona na: [3]

- kwota hurtowa – obejmuje mleko dostarczane przez producentów do odbiorców, którzy organizują skup mleka z gospodarstw rolnych (mleczarni i innych organizacji skupujących mleko). Producent otrzymuje zapłatę za ilość mleka, którą sprzedał. W Polsce wynosi 8 500 tys. ton.

- kwota sprzedaży bezpośredniej – obejmuje sprzedaż mleka lub produktów mleczarskich z gospodarstwa bezpośrednio konsumentom. Kwota przyznawana jest rolnikom, którzy sprzedają mleko bezpośrednio klientom lub mają własny zakład przetwórczy. W Polsce wynosi 464 tys. ton.

- kwota rezerwy narodowej – dla ułatwienia wprowadzenia systemu kwot państwom członkowskim umożliwiono stworzenie narodowych rezerw, z których rozdziela się kwoty wśród producentów, którzy podejmują rozwój gospodarstwa. Wielkość rezerw narodowych zależy od władz krajowych i jest ona wliczana do wielkości kwoty krajowej, która nie może być przekroczona. W Polsce 416 tys. ton.

Główną cechą systemu kwotowego jest wprowadzenie *podatku specjalnego* jako środka, który ma na celu zniechęcić producentów mleka do nadprodukcji. W przypadku przekroczenia krajowej kwoty na tę wielkość nakłada się dodatkowy podatek w wysokości 115% ceny docelowej mleka. [3]

Kwoty mleczne zostaną prawdopodobnie utrzymane do 2014 roku. [3]

Dopłaty bezpośrednie od 1 lipca 2004 r. rekompensują producentom mleka spadek dochodów z tytułu spadku cen. [14, s.6]

Regulacje w handlu zagranicznym: [3]

- **refundacja eksportowa** - ma na celu wyrównanie cen na rynku wewnętrznym Unii z cenami na światowym rynku mleczarskim. Poziom refundacji określany jest przez Komisję Europejską i jest jednakowy dla wszystkich krajów członkowskich;

- **licencje eksportowe i importowe** – wnioski o te licencje składa się w krajowej agencji interwencyjnej;

- **Wspólna Taryfa Celna** – zawiera stawki celne konwencyjne, stosowane przez UE w imporcie z krajów trzecich należących do WTO oraz stawki celne autonomiczne;

- **kontyngenty ilościowe i jakościowe** – ograniczają import określonych produktów lub umożliwiają ich import według obniżonej stawki celnej. Kontyngenty ustalane są dla całej UE, a określa je Komisja Europejska.

3. Dostosowanie standardów produkcji sektora mleczarskiego do norm UE

Coraz wyższe wymagania jakościowe stawiane przez przetwórców mleka, powodowane żądaniami konsumentów i sieci handlowych, szukających wyrobów mleczarskich o wysokiej jakości i przedłużonej przydatności do spożycia, stawiają przed producentami mleka szczególne wyzwania. Wyzwania te powodowane są również potrzebą dorównania standardom jakościowym mleka surowego obowiązującym w Unii Europejskiej. [7]

Zatwierdzona przez ministra rolnictwa i rozwoju wsi, „Strategia rozwoju polskiego sektora mleczarskiego” służyć ma spełnieniu czterech głównych celów: [1, s.44-45]

- stworzenie podstaw prawnych oraz instytucji odpowiedzialnych za wdrożenie instrumentów i organizację sektora mleczarskiego w Polsce, min. opracowanie i uchwalenie ustawy o regulacji rynku mleka, wraz z przepisami wykonawczymi; dostosowanie struktur Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa do spełniania wiodącej roli w organizacji rynku mleczarskiego, wdrożeniu przepisów UE dotyczących bezpieczeństwa zdrowotnego i jakości mleka,

- dostosowanie standardów sanitarno - weterynaryjnych w produkcji i przetwórstwie mleka do wymogów UE, a przede wszystkim zorganizowaniu systemu kontroli jakości mleka oraz poprawie warunków sanitarno-weterynaryjnych w gospodarstwach zajmujących się produkcją mleka, a także wdrożeniu standardów sanitarno-weterynaryjnych przez mleczarnie,

- wzrostowi konkurencyjności podmiotów mleczarskich, min. poprzez koncentrację i specjalizację produkcji i przetwórstwa mleka, działania w sferze organizacji rynku mleka, rozbudowy infrastruktury technicznej i marketingowej sektora mleczarskiego,

- poprawie jakości wody w gospodarstwach rolnych, produkujących surowiec mleczny, racjonalizacji zagospodarowania produktów ubocznych i ścieków w mleczarniach itp.

Wprowadzanie na rynek odpowiadających normom unijnym produktów spożywczych to długi i złożony proces, z którym borykało się dość długo wiele polskich mleczarni. Z jednej strony jest to potencjalnie technologicznie fabryki, m.in. jej możliwości produkcyjne, dostosowane do wytwarzania poszczególnych artykułów: linie produkcyjne, szybkość produkcji, zachowanie wszelkich wymogów sanitarnych i higienicznych czy też niezawodny system pakowania produktu. Do tego dochodzi jeszcze dobrze zaplanowany i dobrze zarządzany, czyli sprawnie działający, system dystrybucji produktu końcowego. A z drugiej strony nie można zapomnieć, że jakość produktu to także jakość surowca wykorzystanego do jego produkcji. [6, s. 10]

Rozwój polskiego przetwórstwa musi spełniać wymagania unijne dotyczące bezpieczeństwa żywności. Ponad połowa zakładów wdrożyła już lub wdraża system HACCP (Analiza Zagrożeń Krytycznych Punktów Kontroli). System HACCP jest kluczem do kompleksowego przygotowania zakładów do wszystkich standardów. Wdrażane są też inne systemy bezpieczeństwa (GPM-Dobrej Praktyki Produkcyjnej, GHP-Dobrej Praktyki Higienicznej) oraz systemy kontroli jakości ISO 9000. [1, s.44]

W wybranych krajach Unii Europejskiej system HACCP (europejski system bezpieczeństwa żywności) obowiązuje od 1996 roku. W związku z wejściem naszego kraju do struktur Unii Europejskiej, w Polsce zaczęły obowiązywać nowe standardy związane z zarządzaniem jakością w przemyśle spożywczym. Polscy przedsiębiorcy muszą się liczyć z tym, że wcześniej czy później będą zobowiązani wprowadzić HACCP. 1 maja 2004 minął

termin rozpoczęcia wdrażania HACCP. Zobowiązany do tego jest każdy podmiot, zajmujący się produkcją lub obrotem żywnością. [9]

Wymagania dotyczące systemu HACCP określone zostały w Dyrektywie Rady 93/43/EWG z 14.06.1993 r. w sprawie higieny środków spożywczych. [12, s. 153]

System HACCP bazuje na prewencji, a nie na kontroli po fakcie i dlatego jest bardzo blisko związany z normami ISO 9000. System ten musi obejmować sferę przedprodukcyjną, produkcyjną i poprodukcyjną. Zatem systemem muszą być objęte wszystkie czynności związane z kontrolą surowców i materiałów do produkcji, oceną dostawców, bieżącą kontrolą i prewencją procesów technologicznych, warunków sanitarnych pomieszczeń oraz urządzeń produkcyjnych, kontrolą działań maszyn i urządzeń kontrolno – pomiarowych i kontrolą wyrobów gotowych w momencie przekazania do magazynów. [12, s. 153]

Stopień zaawansowania procesów przystosowawczych mleczarni do wymogów UE w poszczególnych regionach kraju jest wyraźnie zróżnicowany. Z jednej strony mamy np. woj. podlaskie, gdzie na 22 zakłady 7 kwalifikuje się do kategorii A, a 9 do kategorii B1, zaś tylko 2 zostało zakwalifikowane do kategorii C, podobnie jest w woj. mazowieckim. Z drugiej strony mamy województwa: dolnośląskie, małopolskie, opolskie czy podkarpackie, gdzie ani jeden zakład nie spełnia warunków sanitarno-weterynaryjnych Unii. [18, s. 14]

Pełne dostosowanie strukturalne w sektorze mleczarskim i osiągnięcie standardów jakościowych w przetwórstwie, dzięki uzyskanym w trakcie negocjacji okresom przejściowym może nastąpić do dnia 31 grudnia 2006r., ważne jednak jest utrzymanie intensywnego tempa dostosowań i możliwie najszybsze spełnienie wymaganych standardów. [10]

Odzwierciedleniem trwającego procesu restrukturyzacji i modernizacji przetwórstwa mleka, niezbędnego w celu pełnego uczestniczenia polskich podmiotów w mechanizmach Wspólnej Polityki Rolnej, są stale zachodzące zmiany w liczbie zakładów w poszczególnych kategoriach określających stopień dostosowania mleczarni do wymogów UE. Nadal pozostaje grupa zakładów mleczarskich, dla których konieczny jest dodatkowy okres, aby mogły dostosować swoje warunki produkcji, należy również liczyć się z tym, że w części zakładów inwestycje nie będą ekonomicznie uzasadnione, w związku z czym zakłady te będą musiały zaprzestać działalności lub zmienić jej profil. [10]

Certyfikaty jakości stają się coraz ważniejszym elementem funkcjonowania przedsiębiorstwa na rynku. Jest to uwarunkowane zarówno najnowszymi normami prawnymi, jak i wymogami konsumentów. Klient oczekuje nie tylko doskonałej jakości produktu, ale również wyprodukowanego w "przyjazni" ze środowiskiem.

4. Wykorzystanie środków UE w dostosowaniu polskiego mleczarstwa do rynku unijnego

Pomoc dla Polski ze strony Unii Europejskiej rozpoczęła się w 1991 r. na podstawie decyzji Rady Ministrów Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) z grudnia 1989 r., kierującej środki pomocowe do Polski i Węgier na wsparcie przemian i dostosowanie sektora rolnego i wiejskiego do zmieniających się warunków zewnętrznych. Pomoc przedakcesyjna finansowana była w ramach Projektów Phare, a od 2000 r. Programu SAPARD. Programy te są nadal realizowane; choć od 2004 r. nie są podejmowane nowe zadania. Po integracji rolnictwo i obszary wiejskie są finansowane z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie. [13, s.12]

Zmiany zachodzące w sektorze mleczarskim wymagały znaczących nakładów finansowych, które częściowo pokrywano z budżetu krajowego. Od 1994 r. realizowany jest

program mleczarski, w ramach którego Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa udziela dopłat do oprocentowania kredytów inwestycyjnych. Zakłady mogą skorzystać z wyżej wymienionych kredytów między innymi w przypadku modernizacji budynków, zakupu maszyn i urządzeń do przetwórstwa mleka, modernizacji instalacji i urządzeń poprawiających gospodarkę energetyczną i ochronę środowiska, zakupu urządzeń do wprowadzania systemów kontroli jakości w produkcji, przetwórstwie i skupie mleka. [8]

Zakłady mleczarskie oraz producenci mleka mieli możliwość skorzystania z funduszy w ramach programu SAPARD będącego instrumentem przedakcesyjnego wsparcia dla rolnictwa. Biorąc pod uwagę potrzeby polskiego rolnictwa i jego poszczególnych sektorów w okresie przedakcesyjnym, program operacyjny SAPARD dla Polski w dużej mierze uwzględnia potrzeby sektora mleczarskiego i znaczna część środków programu jest przeznaczona właśnie na inwestycje w tym sektorze. [8]

Proces restrukturyzacji i modernizacji sektora mleczarskiego, wynikający z potrzeby spełnienia określonych wymagań nie tylko w kontekście akcesji Polski do UE, ale również z potrzeby podnoszenia konkurencyjności zakładów na rynku krajowym, nieodłącznie wiąże się z koniecznością prowadzenia inwestycji i podejmowania działań pozwalających na osiągnięcie wymaganych standardów. Istniejące wsparcie finansowe, a także okresy przejściowe na dostosowanie do wymagań UE przyczyniają się do stworzenia odpowiednich warunków do stopniowego i efektywnego prowadzenia przez zakłady mleczarskie takich działań. [8]

4. Zakończenie

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej było silnym impulsem rozwojowym dla polskiego mleczarstwa. Największym wyzwaniem dla polskich mleczarni, obok dostosowania się do unijnych norm sanitarno - higienicznych, była konsolidacja oraz restrukturyzacja sektora, a przede wszystkim obniżka kosztów, tak by mogły one sprostać konkurencji ze strony prężnych międzynarodowych koncernów, działających na wspólnym rynku. Konieczność dostosowania się do wymagań Unii Europejskiej spowodowała dynamiczny wzrost nakładów inwestycyjnych w mleczarstwie. Dzięki przeprowadzonym inwestycjom, znaczna część zakładów dostosowała się w pełni do wymogów Unii, a pozostałe, które spełniły tylko normy sanitarne, uzyskały okresy przejściowe na wprowadzenie odpowiednich rozwiązań technicznych. Sektor mleczarski, stając się elementem sektora rolnego państw członkowskich Unii Europejskiej, uzyskał dostęp do wielu mechanizmów pomocowych wynikających ze Wspólnej Polityki Rolnej. Zapewniło to realną możliwość kompleksowej poprawy sytuacji polskiego sektora mleczarskiego.

1. Babuchowski A., Wykorzystanie środków UE w dostosowaniu polskiego mleczarstwa do rynku unijnego- szanse zagrożenia, Cz. 1, „Przegląd Mleczarski”, nr 2, 2003
2. Białasiewicz M., Rynek mleka i jego przetworów - dotrzeć do... Unii, <http://www.boss.com.pl/>
3. Domańska E, Organizacja rynku mleka i produktów mleczarskich w Unii Europejskiej, <http://ue.wp.pl/>
4. Ginalska B., Rynek mleka, <http://www.rolnik.info.pl/>
5. Mierzwa D., Mleczarstwo w Polsce i innych krajach europejskich, „Wiadomości statystyczne”, nr 7, GUS, Warszawa 2004
6. Muczyńska K., Polskie mleko w UE, „Fakty”, nr 7, 2003

7. Nowakowski S., Standardy jakościowe mleka surowego, <http://www.kzsm.org.pl/ml-surowe.html>
8. Olejniczak W. Konferencja prasowa: Perspektywy polskiego mleczarstwa w Unii Europejskiej, <http://www.minrol.gov.pl>
9. Ośko A., Rolnictwo wczoraj i jutro, <http://www.raportrolny.pl>
10. Perspektywy polskiego mleczarstwa w Unii Europejskiej, www.netbrokers.pl
11. Polska branża mleczarska w UE, <http://www.magazynfakty.pl/>
12. Przybyłowski P, Kompatybilność systemu zarządzania jakością ISO 9001:2000 i systemu HACCP w przemyśle mleczarskim, „Przegląd Mleczarski”, nr 4, 2002
13. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, Praca zbiorowa pod redakcją Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004
14. Seremak – Bulge J., Polski rynek mleka w pierwszych latach po akcesji do Unii Europejskiej, nr 7, 2004
15. Smoleński Z., Rynek mleka stan i perspektywy, <http://www.ierigz.waw.pl>
16. Sznajder M., Ekonomia Mleczarstwa, Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań 1999
17. Śmietana Z., Euromlecz 2004, „Przegląd Mleczarski”, nr 1, 2005
18. Urban R., Polska żywność w Unii, „Gazeta Prawna”, nr 24, 2004

СОЦИАЛЬНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ СТАНОВЛЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

В.А.Евстафьев

*Филиал Белорусского государственного экономического университета,
г. Пинск, Беларусь*

В.В.Коклюхин

Государственный университет им.А.С.Пушкина, г. Брест, Беларусь

В.М.Крюков

*Филиал Белорусского государственного экономического университета,
г. Пинск, Беларусь*

Политической действительностью остро поставлен вопрос о воспитании в сознании молодого поколения белорусов гражданственности и патриотизма при сохранении навыков коллективного мышления и взаимодействия.

Государственные институты, наряду с образовательной системой, семьей, СМИ и общественными объединениями выступают в данной совокупности ведущим фактором, определяющим степень эффективности политической социализации, в ее понимании как управляемого и направляемого процесса.

Особенностью современного процесса политического становления молодежи является то, что оно происходит в условиях коренной трансформации государственно-политических институтов и общественных устоев.

Ответ на вопрос о наличии взаимосвязи между преобразованиями в институтах политической системы с одной стороны и изменениях в механизмах воспроизводства политического мировоззрения и поведения молодых людей – с другой, представ-